

Анотація

Пожар В. Г. Проблеми реалізації процесуального статусу юридичних осіб у кримінальному судочинстві. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню проблемних питань реалізації процесуального статусу юридичних осіб у кримінальному судочинстві України. Відмічено, що на сьогодні представництво є єдиним засобом реалізації та захисту прав і законних інтересів юридичних осіб. Сформульовані деякі пропозиції щодо удосконалення регламентації статусу юридичних осіб в кримінальному процесі.

Ключові слова: юридична особа, процесуальний статус, представник.

Аннотация

Пожар В. Г. Проблемы реализации процессуального статуса юридических лиц в уголовном судопроизводстве. — Статья.

Статья посвящена исследованию проблемных вопросов реализации процессуального статуса юридических лиц в уголовном судопроизводстве Украины. Отмечено, что сегодня представительство является единственным средством реализации и защиты прав и законных интересов юридических лиц. Сформулированы некоторые предложения по совершенствованию регламентации статуса юридических лиц в уголовном процессе.

Ключевые слова: юридическое лицо, процессуальный статус, представитель.

Summary

Pozhar V. G. Genesis and some prospects of development of institute of representative office in the criminal proceeding of Ukraine. — Article.

Article is devoted to issues of procedural status of companies in criminal procedure of Ukraine. Noted that today representation is the only means of realization and protection of rights and legitimate interests of companies. Formulated some proposals to improve regulation of the status of companies in criminal procedure.

Keywords: company, procedural status, representative.

УДК 343.132

В. В. Солдатський

«ФАКТИЧНЕ ЗАТРИМАННЯ» ЯК ЗАСІБ ОБЧИСЛЕННЯ МОМЕНТУ ЗАТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Особиста недоторканність є одним із найважливіших прав людини, тому проблематика його захисту є пріоритетною та актуальною. Проблема удосконалення процесуальної форми затримання осіб, які вчинили злочини, є однією з найбільш актуальних, складних і практично важливих проблем юридичної науки. Затримання підозрюваного супроводжується численними проблемами, які обумовлені відсутністю єдиних понять, таких як затримання підозрюваного та момент фактичного затримання. Що не дає комплексного відображення в законодавчих актах, які спричиняють проблеми на практиці і при затриманні особи, яка вчинила злочин.

Мета дослідження: визначити поняття «затримання особи» та «момент фактичного затримання» у кримінальному процесі, виокремити ці поняття як критерії відповідності національного законодавства до вимог міжнародних актів

з прав людини щодо підстав, умов і меж можливого обмеження права на свободу підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні до нього такого запобіжного заходу, як затримання.

У зв'язку з цим поставлені такі завдання: з'ясувати значення понять «затримання особи» та «момент фактичного затримання» в сучасному кримінальному процесі; на основі нового проекту Кримінально-процесуального кодексу України (далі — проект КПК України) № 9700 від 13 січня 2012 р. проаналізувати тлумачення щодо понять «затримання особи» та «момент фактичного затримання»; розглянути умови теоретичної реалізації цих понять у кримінальному процесі.

У юридичній науці та практиці неодноразово виникали дискусійні питання, щоб надати більш точнішого роз'яснення стосовно того, з якого моменту за кримінальним процесом вважати особу затриманою. Проблемні питання щодо затримання та моменту фактичного затримання неодноразово розглядали такі науковці, як: Ю. П. Аленін, О. В. Баулін, Л. М. Гуртієва, А. Я. Дубинський, Н. С. Карпов, Л. М. Лобойко, І. Л. Петрухін, М. А. Погорєцький, Ю. М. Черноус та ін.

І. Л. Петрухін з цього приводу зазначає, що затримання — це «передній край» боротьби зі злочинністю. Рівень законності в країні значною мірою визначається законністю затримань — доволі гострих та доволі розповсюджених заходів боротьби з правопорушеннями [1, 96]. У свою чергу, Ю. П. Аленін підкреслює, що аналіз діючого законодавства дозволяє стверджувати, — правова природа затримання не така проста, як здається на перший погляд [2, 239].

Варто зазначити, що свого часу на проблеми, які виникають при затриманні особи, звертали увагу такі російські вчені-процесуалісти, як С. І. Вікторський та М. М. Розін. Так, С. І. Вікторський зазначав, що поліція зобов'язана затриманих доставляти до слідчого негайно ж, без дослідження їхньої особистості, бо воно веде тільки до повільності в наданні судовому слідчому відомостей про злочин. М. М. Розін писав, що поліція не пов'язана ніякими строками в представленні обвинувачуваного до слідчого. На бездіяльність поліції можна скажитися прокурору, але практичне життя показує безсилля прокурорського нагляду в боротьбі з цим явищем [3, 184].

Затримання особи, підозрюваної у скоєному злочину, є розповсюдженим заходом примусу у кримінально-процесуальній діяльності органів досудового слідства та дізнання. Орієнтуючись на конституційний статус особи і розуміючи серйозність даної міри процесуального примусу, законодавець, на перший погляд, досить детально врегулював порядок її застосування у ст. 106 діючого КПК України.

Відповідно до даної статті, орган дізнання вправі затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, лише при наявності однієї з таких підстав:

- 1) коли цю особу застали при вчиненні злочину або безпосередньо після його вчинення;
- 2) коли очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вкажуть на дану особу, що саме вона вчинила злочин;

3) коли на підозрюваному або на його одязі, при ньому або в його житлі буде виявлено явні сліди злочину.

При наявності інших даних, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину, її може бути затримано лише в тому разі, коли ця особа намагалася втекти, або коли її місце проживання чи перебування не зареєстровано, або коли не встановлено особистість підозрюваного.

Орган дізнання вправі затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язків, пов'язаних із застосуванням до нього запобіжного заходу, у тому числі обов'язків, передбачених ст. 149-1 КПК України, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

Про кожний випадок затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання зобов'язаний скласти протокол із зазначенням підстав, мотивів, години, дня, місяця, року, місця затримання, пояснень затриманого, часу складання протоколу про роз'яснення підозрюваному в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 21 КПК України, права мати побачення із захисником з моменту затримання. Протокол підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу з переліком прав та обов'язків негайно вручається затриманому і направляється прокурору. На вимогу прокурора йому також надсилаються матеріали, що стали підставою для затримання.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, орган дізнання негайно повідомляє одного з її родичів, а в разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків негайно повідомляє також і відповідний розвідувальний орган. Протягом сімдесяти двох годин після затримання орган дізнання:

1) звільняє затриманого — якщо не підтвердилась підозра у вчиненні злочину, вичерпався встановлений законом строк затримання або затримання було здійснено з порушенням вимог, передбачених частинами першою і другою цієї статті;

2) звільняє затриманого і обирає щодо нього запобіжний захід, не зв'язаний з триманням під вартою;

3) доставляє затриманого до судді з поданням про обрання йому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Ознайомившись зі статтею КПК України виникає питання, що взагалі представляє собою «момент затримання» і з якого моменту обчислюється (починається) «момент фактичного затримання» підозрюваного?

В першу чергу потрібно розглянути поняття «момент» у кримінальному процесі. На думку О. Р. Михайленко, «момент» як окрема одиниця в системі часових процесуальних параметрів вважається найбільш складною і невизначеною, а в кримінально-процесуальному аспекті — недослідженою.

Момент — це не лише певна точка відліку часу. Він має і свої часові величини, характеристики, а окрім того, пов'язаний із такими поняттями, як «тепер», «теперішній», «негайність» і становить одне з понять теорії відносності.

Момент (від лат. *Momentum* — рушійна сила, поштовх) — це мить, миттєвість. Сам момент часу — хронотоп — має і свою тривалість, тобто визначену фізичну величину. Момент «теперішнього» посідає місце поміж минулим і майбутнім. За І. А. Бердяєвим, «теперішнє» — це безкінечно мала мить, що триває, коли минулого вже немає, а майбутнього ще немає [4, 46].

Щодо кримінально-процесуальних моментів, то вони законом пов'язані з процесуальними строками. Наприклад, строк тривалістю 72 години, відведений прокурору для вирішення питання про дачу санкції на взяття під варту затриманого підозрюваного або звільнення його, відраховується з моменту одержання повідомлення про затримання. Строки проведення дізнання — не більше 10 днів, починаючи з моменту встановлення особи, яка скоїла злочин, — передбачаються щодо злочинів, які не є тяжкими, з моменту порушення справи. Обвинувачення має бути пред'явлено не пізніше 10 діб з моменту застосування до підозрюваного запобіжного заходу.

Терміном «момент» закон визначає також початок допуску до кримінального судочинства захисника чи інших учасників процесу, здійснення ними своїх прав, прийняття певних рішень. Наприклад, участь захисника забезпечується з моменту поміщення в приймальник-розподільник особи, віком від 11 років, яка скоїла суспільно небезпечне діяння; з моменту оголошення протоколу про затримання або постанови про застосування запобіжного заходу; з моменту отримання доказів про душевне захворювання особи. Права захисника виникають з моменту допущення його до участі у справі. Якщо на момент порушення кримінальної справи встановлена особа, яка вчинила злочин, кримінальну справу має бути порушено щодо цієї особи.

На жаль, у КПК України не існує чітких тлумачень термінів «затримання підозрюваного» і «момент фактичного затримання». Розглянемо законодавчі поняття, які закріплені у КПК РФ. Законодавець чітко сформулював поняття, які включив до числа основних понять. Поняття «затримання підозрюваного» розкривається в п. 11 ст. 5 КПК РФ. У ньому говориться, що під затриманням підозрюваного розуміється заходи процесуального примусу, що застосовується органом дізнання, дізнавачем, слідчим або прокурором на строк не більше 48 годин з моменту фактичного затримання особи за підозрою у скоєнні злочину. Пункт 15 ст. 5 КПК РФ містить пояснення, що «момент фактичного затримання — це момент фактичного позбавлення свободи пересування особи, яка підозрюється у скоєнні злочину» [5, 23]. Ознайомившись з такими поняттям, нам стає чітко зрозуміло, що така недостатня визначеність змісту «моменту фактичного затримання» в практичній діяльності органів досудового слідства викличе різкі розбіжності у поглядах учасників кримінального процесу як з боку обвинувачення, так і захисту.

Учасники з боку захисту (адвокати) вважають, що фактичне затримання настає в момент позбавлення особи свободи пересування незалежно від підстави, за якою це відбулося.

Протилежну позицію з цього питання займають учасники кримінального процесу з боку обвинувачення. Так, наприклад, слідчі, обґрунтовуючи свою

думку саме відсутністю чіткого визначення фактичного затримання, говорять про те, що фактичне затримання настає в момент доставляння особи в орган, який здійснює провадження по кримінальній справі. На практиці «час затримання» залежить звичайно від того моменту, коли підозрюваний у скоєнні злочину був доставлений до слідчого, дізнавача або прокурора.

Деякі слідчі вважають, що момент фактичного затримання підозрюваного, збігається з моментом складання протоколу про затримання. Проаналізуємо аргументацію, що приводиться сторонами звинувачення і захисту в обґрунтуванні своїх позицій про час виникнення моменту фактичного затримання.

Російський науковець О. М. Баранов зазначає у своїх дослідженнях, що саме в постанові про порушення кримінальної справи міститься кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння, вчиненого особою, доставленої до органу внутрішніх справ. З даного рішення вперше стає відомо про кваліфікацію злочину і можливе покарання. Якщо скоєне не ідентифікувати за нормою Кримінального кодексу, яка містить покарання у вигляді позбавлення волі, то доставлення необхідно було визнати незаконним з точки зору кримінально-процесуального закону [8, 120].

Особливу значимість етап винесення постанови про порушення кримінальної справи набуває у період дії КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 106 КПК України затримання за підозрою у вчиненні злочину допускається за умови, якщо Кримінальним кодексом України за вчинений злочин передбачається покарання у вигляді позбавлення волі. Оскільки однією із цілей затримання особи, яка вчинила злочин, є подальше застосування до неї запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, згідно із законом, взяття під варту як запобіжний захід застосовується у справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад три роки. У виняткових випадках цей запобіжний захід може бути застосовано у справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі і на строк не більше трьох років (ст. 155 КПК України).

До винесення постанови про порушення кримінальної справи говорити про можливість кримінально-процесуального затримання не має сенсу, оскільки суспільно небезпечне діяння ще не отримало офіційної юридичної оцінки. Отже, поки компетентною посадовою особою не винесена постанова про порушення кримінальної справи, можливо тільки фактичне затримання громадянина — фізичне затримання і доставлення його до органу дізнання.

На наш погляд, більш доцільно враховувати строк кримінально-процесуального затримання з моменту фізичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, до наявності порушення кримінальної справи. Дана позиція заснована на конституційному статусі особистості.

Згідно з аналізом слідчої і судової практики та опитуванням суддів, момент затримання особи, зазначений у протоколі про затримання, часто не збігається з моментом фактичного затримання особи. Протоколи про затримання оформлюються через значний проміжок часу після фактичного затримання особи,

в окремих випадках має місце відверте маніпулювання часом тримання особи після здійснення її затримання.

Тому пропонується в усіх нормативних актах, якими передбачено порядки затримання особи, законодавчо визначити обов'язковість негайного складання протоколу про затримання та протокольного фіксування моменту фактичного затримання особи; окремою нормою може бути передбачено, що в разі наявності об'єктивних перешкод протокол про затримання може бути складено після доставлення особи до правоохоронного (адміністративного) органу, але не пізніше трьох годин з моменту фактичного затримання.

Існує системне тлумачення «моменту фактичного затримання», яке було висловлено в юридичній літературі. Професор А. П. Гуляев зазначає, що «початковий момент фактичного затримання» за кримінально-процесуальною мірою визначається з прийняття рішення про взяття під варту особи, доставленої в орган дізнання, до слідчого або прокурора. Цей час фіксується в протоколі доставлення особи. Попередні дії, пов'язані із затриманням і доставленням осіб, як правило, здійснюються в адміністративному порядку або в порядку виконання цивільного, громадського обов'язку потерпілим, очевидцями та іншими особами. Зазначені дії не входять до складу процесуального затримання і вони охоплюються поняттям «доставлення» [10, 58].

У цілому правильне вирішення моменту фактичного затримання у більшості випадків визначає успіх у діяльності органів дізнання, тим самим не порушуючи права та свободу осіб. Таким чином, проблеми сьогодення вимагають від учасників кримінального процесу особистого нестандартного підходу до з'ясування питань, що пов'язані з обчисленням моменту затримання, але без прийняття змін до відповідних норм КПК проблеми кримінально-процесуального характеру найближчим часом не будуть вирішені належним чином. Звернувши увагу до проекту КПК України, в якому передбачена ст. 114 обчислення процесуальних строків, законодавець визначає, що при обчисленні строків днями та місяцями не береться до уваги той день, від якого починається строк, за винятком строків тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи, до яких зараховується неробочий час та які обчислюються з моменту фактичного затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу [11].

Тобто зміст цієї статті відображає, що проблема «моменту фактичного затримання» існує, законодавець намагається заповнити цю прогалину та внести тим самим це поняття.

Надалі у цьому ж проекті КПК України з'являється стаття, в якій законодавець намагається визначити «момент затримання». У ст. 209 говориться про те, що особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою [11].

У ч. 2 ст. 197 строк тримання під вартою обчислюється з моменту взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого — з моменту затримання. У строк тримання під вартою включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення стаціо-

нарної психіатричної експертизи. У разі повторного взяття під варту особи в тому ж самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше [11].

Підводячи підсумки, можна зробити висновки стосовного того, що поняття «затримання підозрюваного» та «момент фактичного затримання» обов'язково необхідні у Кримінально-процесуальному кодексі України і це добре, що вони вже якимось чином відображаються у новому проекті КПК.

Підсумовуючи вищезазначене, слід визнати, що викладені теоретичні та практичні пропозиції є дещо дискусійними, але, безумовно, головною ідеєю вдосконалення правового інституту затримання повинно бути досягнення розумного співвідношення між основним завданням кримінального судочинства — боротьбою із злочинністю як абсолютною гарантією дотримання прав і свобод громадян загалом та дотриманням прав конкретної особи, до якої застосовується такий процесуальний захід, як затримання.

Але щоб виключити суперечність між цими двома поняттями, законодавцю необхідно дати чітке нормативне регулювання поняттю «затримання підозрюваного», тим самим створити умови для діяльності правоохоронних органів і забезпечити права громадян.

Література

1. Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухин. — М. : Паука, 1989. — 256 с.
2. Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий / Ю. П. Аленин. — О. : Центр.-Укр. изд-во, 2002. — 264 с.
3. Заїка С. О. Строки досудового розслідування // Теорія та практика застосування чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства в сучасних умовах : тези доп. наук.-практ. конф. : у 2 ч. — К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. — Ч. 1. — С. 184–185.
4. Михайленко О. Р. Момент як окрема одиниця в часових параметрах кримінального процесу України // Вісник прокуратури. — 2000. — № 4. — С. 46–49.
5. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. В. В. Мозякова. — М., 2002.
6. Мирский Д. Я. Правовая природа задержания лица, подозреваемого в совершении преступления // Труды Иркутского университета. Серия юрид. — Иркутск, 1969. — Т. 45, вып. 8, ч. 4. — С. 298.
7. Григорьев В. Н. Задержание подозреваемого органами внутренних дел : учеб. пособие / В. Н. Григорьев. — Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1980. — 121 с.
8. Баранов А. Момент фактического задержания подозреваемого / А. Баранов, С. Супрун // Вестник Оренбургского государственного университета. — 2006. — № 3.
9. Тертишник В. М. Научно-практический комментарий к Кримінально-процесуальному кодексу України / В. М. Тертишник. — К. : А.С.К., 2007. — 1056 с.
10. Гуляев А. П. Процессуальные сроки в стадии возбуждения уголовного дела и предварительного расследования / А. П. Гуляев. — М. : Юрид. лит., 1976. — 144 с.
11. Проект Постанови про прийняття за основу проекту Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511-42552.

Анотація

Солдатський В. В. «Момент фактичного затримання» як часовий різновид у кримінальному процесі. — Стаття.

У статті розглядаються поняття: «затримання підозрюваного» і «момент фактичного затримання». Оскільки у КПК України непередбачено чітких тлумачень цих термінів, розглянемо їх

на основі нового проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Розглянуто, які можливі проблемні аспекти при внесенні їх до нормативної бази, а саме до КПК України. Недостатність у визначеності змісту «моменту фактичного затримання» може викликати в практичній діяльності різні підходи до тлумачення даного поняття.

Ключові слова: момент затримання, затримання, обчислення строку затримання.

Анотація

Soldatskiy V. V. «Момент фактического задержания» как временная разповидность в уголовном процессе. Статья.

В статье рассматриваются основные понятия «задержание подозреваемого» и «момент фактического задержания», они играют очень важную роль для того, чтобы четко определить, с какого момента лицо задержано и с какого момента нужно исчислять задержание подозреваемого. Поскольку в Уголовном процессе Украины не закреплено четкое толкование этих понятий, недостаточно полное определение «момента фактического задержания» может вызвать в практической деятельности различные подходы к толкованию данного понятия.

Ключевые слова: момент задержания, задержание, исчисление срока задержания.

Summary

Soldatskiy V. V. «The moment of actual arrest» as a temporal variation in the criminal process. Article.

The article investigates the notions of «the detention of a suspect» and «the moment of actual detention». Whereas there are no precise definitions of these terms in the Criminal-Procedural Code of Ukraine, they are considered by way of example of the new project Criminal-Procedural Code. The possible problematic aspects of their implementation into legislation, viz the CPC of Ukraine, are examined. The lack of clarity in the content of «the moment of actual detention» can lead to different approaches in the interpretation of this notion in practice.

Keywords: the moment of actual detention, the detention, terms of detention.

УДК 343.131:347.956

О. Ю. Дидич

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінально-процесуальні принципи пронизують всі етапи кримінально-процесуальної діяльності, і стадія апеляційного провадження не є виключенням, оскільки вона є дуже ефективним засобом виявлення та усунення судових помилок і виступає як одна з важливих гарантій законності і обґрунтованості вироку, захисту прав та законних інтересів громадян.

Апеляційний розгляд справи проходить в судовому порядку і в основі цього порядку лежать демократичні принципи судочинства, які закріплені в ст. 129 Конституції України. Серед них особливе місце займає принцип змагальності сторін, який є рушійною силою кримінального процесу.

Зазначений принцип привертав увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, у працях таких вчених, як М. С. Строговича [1], В. Я. Дорохова [2], М. Л. Якуба [3], М. А. Чельцова [4], Є. А. Карякина [5], В. Т. Мальяренка [6; 7], М. М. Михеєнка [8] та інших було досліджено різні аспекти прин-